

Helena Lemendik

Tartu Ülikooli keeleteaduse nooremteadur,
konverentsi sisutoimkonna liige

Peep Nemvalts

Tallinna Ülikooli emeriitteadur,
konverentsi sisutoimkonna esimees

Pikk tee elegantse ja täpse teaduskeelee poole¹

Mitmeteaduslikul eesti teaduskeelee konverentsil täitus esimene kümme

Möödunud aasta detsembris leidis Tallinna Ülikoolis (TLÜ) juba kümnendat korda aset mitmeteaduslik eesti teaduskeelee konverents „Eesti täppiskeelne teadus“. Konverentsi korraldab TLÜ teaduskeelee-keskus eesotsas keskuse juhi Peep Nemvaltsiga alates 2009. aastast. Kui esialgu olid konverentsid plaanitud toimuma üle aasta, siis tänu jätkuvale huvile ja vajadusele teaduskeelee temaatikat päevakorral hoida hakati õige pea korraldama konverentse igal aastal. Allpool anname teaduskeelee konverentsi 15 aasta ja kümnenda (pluss kaks rahvusvahelist) versta posti puhul ülevaate seni toimunust.

Tänapäeva teaduse üleilmastumise tingimustes on loomulik, et eesti teaduskeel vajab hoolt ja tähelepanu. Seetõttu on ka järjepidev tegevus omakeelse teaduse edendamise nimel äärmiselt oluline. Sellest, et

¹ Artikli pealkiri ja alapealkirjad on laenatud aastate jooksul teaduskeelee konverentsil peetud ettekandeilt.

teaduskeel on Eestis tähelepanu all, annavad tunnistust ka teised, ehkki eelkõige terminoloogiale keskenduvad konverentsid: Tartu Ülikooli, Eesti Maaülikooli ja Kaitseväge Akadeemia koostööna toimuvad igaaastased terminipäevakud, Rahvusraamatukogu korraldab koos Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu terminitoimkonna ja teiste partneritega oskuskeelepäevi ning Tallinna Tehnikaülikool terminoloogiakonverentse. Lisaks on MTÜ Wikimedia Eesti koostöös ülikoolide ja Eesti Keele Instituudiga algatanud Vikipeedia terminivõistluse ja teadusteemaliste vikiartiklite võistluse traditsiooni. Alates 2010. aastast tunnustatakse igal aastal ka parimaid eestikeelseid kõrgkooliõpikuid.

Teaduskeele konverents erineb sösarkonverentsidest siiski temaatika mõnevõrra laiemaa haarde poolest. Kuigi terminiteemad on ka siin hõlmanud suure osa ettekannetest, on lisaks terminitööd ja -vara käsitlevatele ettekannetele olnud tavapäraselt oodatud ka näiteks teadus- ja üldkeele vastastikmõju, teadustekstide, sh kõrgkooliõpikute ning lõputööde ja väitekirjade eesti keelt üldiselt käsitlevad ettekanded, et rõhutada teadus- ja kõrghariduskeele olulist, kogu ühiskonna keelt mõjutavat rolli. Konverentsil esinejate ringi on teretulnud nii otseselt terminitööga tegelejate kui ka kirjutajate, tõlkijate, toimetajate ja lõputööde juhendajate seisukohad, mh ka teadus- ja õppetekstide loome ja selle õpetamise kohta.

Peale kümne omakeelsele teadusele pühendatud konverentsi on korraldatud kaks rahvusvahelist teaduskeelte konverentsi „Rahvuskeeled teaduses ja kõrghariduses“. Rahvusvahelist vaadet on eesti teaduskeele konverentsidelegi toonud muukeelsed teadlased: Tallinna Ülikooli professor Daniele Monticelli on tutvustanud itaaliakeelset teadust ning Thessaloniki Ülikooli doktor Panagiotis Krimpas kreeka teaduskeelt. Mõlemad esinesid eesti keeles.

Viimane lahing eesti teaduskeele pärast

Eesti teaduskeele, sh terminivara eest seisavad hea eri valdkondade praktikud alates teadustöötajatest ja riigiametnikest kuni tõlkijate ja oma eriala keeleentusiastideni. On üsna loomulik, et teaduskonverentsi kava täidavad eelkõige ettekanded kõrgkoolide esindajatelt, kes puutuvad oma igapäevatöös kokku eesti oskussõnade ja ladusa teaduskeele probleemidega. Nii ongi konverentsil olnud esindatud põhiliselt üli- ja muud kõrgkoolid Tartust ja Tallinnast, sh filiaalidena Narvast, Virumaalt ja Pärnust. Enim

on olnud Tallinna Ülikooli ja Tartu Ülikooli teadlaste osalusega ettekan-
deid – vastavalt 63 ja 58 autorsust –, veidi väiksem on see arv Tallinna
Tehnikaülikooli puhul: 40 autorsust.² Lisaks haridusasutustele ilmestab
huvi teaduskeele vastu muude, nii riiklike institutsioonide kui ka eraette-
võtete esindajate ülesastumine, teiste hulgas on kuulatud esinejaid Euroopa
Komisjonist ja Riigikogu kantseleist, Haridus- ja Teadusministeeriumist
ja Riigi Infosüsteemi Ametist, Eesti Keele Instituudist ja Eesti Kirjandus-
muuseumist, eri terminikomisjonidest, tõlkebüroodest ja kirjastustest.
Oma ettekannetega on konverentsi väärindanud nii õiguskantsler kui ka
Eesti Teaduste Akadeemia president.

Konverentsi kogu ajaloo jooksul on osa saanud pea 200 ettekandest,
minisümposionist, töötoast ja vaatmikust. Oma tööd on tutvustanud
seejuures 182 teadlast ja erialaeksperti, kellest nii mõnegi jaoks on esi-
nemine teaduskeele konverentsil saanud tavaks. Teenekamatena võib
siinkohal esile tõsta Tallinna Tehnikaülikooli materjaliteadlased Priit
Kulu ja Jakob Kübarsepa ning majandusteadlased Jaan ja Lehte Alverid,
samuti muusikateadlase Gerhard Locki, kes on tegev nii Tallinna Ülikoo-
lis kui ka Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias. Esinejate hulgas on olnud
ka põnevaid kutsutud põhiettekandjaid. Viimast, juubelikonverentsi
ilmestas Eesti Teaduste Akadeemia presidendi Tarmo Soomere üdini
teadusvaimust kantud ettekanne, mis sümboolsena jäi ka tema ametiaja
viimaseks avalikuks esinemiseks. Koostöös Eesti Teaduste Akadeemia
ja Emakeele Seltsiga korraldatud kahepäevase konverentsi teise kutsu-
tud esinejana pakkus aga meeleolukat vaatenurka teaduskeelele Eesti
Rahvusringhäälingu teadustoimetaja Priit Ennet.

Seesugune esinejate variatiivsus peegeldab konverentsi erilist
väärtust – mitmeteaduslikkust, et pakkuda eri teadus- ja tegevusalade
spetsialistidele võimalust oma valdkonna keeleküsimusi jagada ja arutleda.
Nii on aastate jooksul olnud võimalus kuulata ja diskuteerida teemadel
alates etnobotaanikast ja pomoloogiast kuni materjaliteaduse ja kosmose
valdkonnani. Arvestatav osa ettekandeist on käsitlenud eesti teaduskeelt
laiemalt üldmõistestiku ja -terminite, oskustõlke ja toimetamise vaate-
vinklist, kaugeltki mitte tähelepanuta pole jäänud sotsiolingvistiline ja

² Autorsuse ehk autoriks olemise arv ei võrdu autorinimede arvuga: nii mõnigi
autor on esinenud aastate jooksul korduvalt ja nii mõnelgi ettekandel on olnud
mitu autorit.

hariduspoliitiline vaade omakeelsele teadusele ja kõrgharidusele. Eesti Teaduste Akadeemia ja Emakeele Seltsiga koos korraldati kahepäevane konverents ka eesti keele aastal 2019, mida koos kõigi eelmiste konverentsidega tunnustas esiletõstuga ministritest koosnev aasta keeleteo žürii.

Terminoloogiline ebatäpsus üldises keelekultuuris ja mõned konstruktiivsed näited olukorra parandamiseks

Teaduskeele ülesanne on võimalikult täpselt selgitada kõike olevat ja kirjeldada oletatavat. Selle saavutamise eeldus on täpne keel. Nii on ka konverentsidel käsitletud eri valdkondade täppiskeele, sh terminivara voorusi-puudusi. Oma valdkonna mõistesüsteeme ja oskuskeele põhimõtteid on käinud tutvustamas nii loodus-, reaals-, ühiskonna- kui ka humanitaarteadlaste mitmekülgne seltskond (ülevaade erialadest teadusvaldkondade lõikes on esitatud tabelis).

Tabel. Teaduskeele konverentsi ettekannetes esindatud valdkonnad ja erialad

Loodus-teadused	Reaal-teadused	Ühiskonna-teadused	Humanitaar-teadused
• astronoomia • biokeemia • bioloogia • botaanika • füüsika • keemia • keskkonna-kaitse • meditsiin	• infotehnoloogia • materjalitehnika • merendus • metroloogia • muud tehnika-teadused • statistika	• haridus • kommunikatsioon • majandus • poliitika • riigikaitse • turism • turundus • õigus	• ajalugu • arheoloogia • keeleteadus • kirjandus-teadus • kultuuri-uuringud • kunstid • muusika • semiootika • usuteadus

Lisaks tavapärasele ettekannetele on konverentsi erilise osa moodustanud harvad, ent seda haaravamad töötoad, kus eri teadusalade esindajate kollektiivne teadmus paneb öla alla mõnele kitsamale, ent väljaspoolset värsket pilku vajavale valdkonnale. Juubelikonverentsilgi arutati, kuidas parimal viisil kirjeldada arheoloogiliste väljakaevamiste käigus avastatud nahkjalatseid. Auditoorium elavnes silmanähtavalt, kui sai kaasa rääkida, jagades teadmisi oma kogemustepagasist olgu jalatsi- või esivanemate pärandi kandjana, unustamata seejuures terminitöö jaoks mõõdapääsmatut süsteemsust ja mõistepõhisust.

Sõnal olgu sõlm ja jutul jätk

Samavõrd, kui on oluline süsteemne terminikasutus, on täppiskeel-suse oluliseks küljeks ka ladus, eesti keelele loomuliku lauseehitusega teadustekst. On ju emakeelne akadeemiline väljendusoskus vajalik iga eriala teadlastele, et vältida oma tekstides näivlauseid ja tühja sõnavahu. Sagedased ja konverentsile iseloomulikud ongi olnud üldised, omakeelset teadust, teadustekste või -keelt puudutavad ettekanded, mis on lähenenud probleemistikule laiemalt, keskendumata ühele kindlale valdkonnale. Need on kõnetanud teaduskeele pärast südant valutavaid üldiselt, võttes vaatenurgaks mitmesuguste teadustekstide lingvistilised küljed, tõlkimise-toimetamise universaalsed kitsaskohad või kõrgkooliõpikute koostamise mahuka töö mured ja röömud.

Eriti hindamatu on olnud selliste teadlaste töö, kes on suutnud ühendada terminivara arenduse õpetamise ja õpiku kirjutamisega, nagu seda on teinud materjaliteadlased Priit Kulu ja Jakob Kübarsepp. Nende teenekate teadlaste igapäevatöö juurde on juba aastaid kuulunud oma valdkonna oskussõnade järjepidev eestindamine, nii et need sobituksid niihästi mõisteid tähistama kui ka eesti keelesüsteemi. Töö tulemused on rakendatud kõrgkooliõpikusse, et sedakaudu jõuda üha laiemas kasutajakonnas juurdumiseni.

Kas me võiksime sellest inglise keeles rääkida?

Üks universaalseid, kõiki teadusalasid ühendav ettekannete teema on olnud ka omakeelse teaduse ja kõrghariduse säilimise ja edendamise probleemistik teaduse rahvusvahelistumise (loe: ingliskeestumise) tingimustes. Teadupärast kipub inglise keel teisi keeli teaduses ja kõrghariduses tagaplaanile jätma, seetõttu on hädavajalik arutleda laiemalt selle üle, missugused suundumused valitsevad ja millised võiksid olla lahendused, et toetada omakeelse teaduse ja kõrghariduse säilimist ja neid arendada.

Rahvuskeelte roll teaduses ja kõrghariduses oli fookuses ka aastatel 2011 ja 2021 toimunud rahvusvahelistel konverentsidel.³ Tookordsed sündmused tõid kokku teaduskeelega tegelejaid sõna otseses mõttes kõikjalt maailmast. Lisaks Eesti ülikoolidele-asutustele oli esinejaid veel 17 riigist: Euroopast näiteks Hispaaniast, Hollandist, Kreekast, Leedust,

³ Vt <https://nataclang.eu/ee.html>.

Lätist, Norrast, Poolast, Portugalist, Rootsist, Rumeeniast, Soomest, Ühendkuningriigist. Ülemaailmset haaret aitasid luua esinejad alates Araabia Ühendemiraatidest ja Iraanist kuni USA, Mehhiko ja Jaapanini. Valitses tõeline õlg-õla tunne, kui käsitleti eri keelte staatust üleilmastuvas teaduses ja püüti leida lahendusi, saavutamaks tasakaalu rahvusliku ja rahvusvahelise teadussuhtluse vahel.

Kuhu lähed, eesti oskuskeel?

Teaduskeele konverentsi kõlaruumis levib niisiis laiemalt eesti teaduskeele ja kitsamalt erialakeelte arendamise idee. Otsitakse võimalusi, kuidas väljenduda teaduskeelele kohaselt selgelt, loogiliselt ja ühemõtteliselt, ent otstarbekate terminite leidmine ja arusaadavate lausete moodustamine võib nii mõnelgi puhul osutuda keelekasutaja jaoks keeruliseks, eriti kui ei olda teadlik mõiste- ja tõlkepõhise terminiloome erinevustest või on erialase oskuskeelena kasutatud pigem inglise keelt.

Eesti teaduskeele arenguteel on muidki takistusi, mida siinne ülevaade pole mõeldud käsitlema, kuid mille üle on võimalik edasi arutleda ja tulevikuväljavaateid pakkuda juba järgmistel konverentsidel. Kui aga lugejat huvitab, mida kujutavad endast pomoloogia ja etnobotanika, miks on oluline suuruste kirjaviis, mil moel rääkida tehistõelisusest eesti keeles või kuidas on seotud lapik Maa ja eesti keele foneetika, saab selle ja muu põneva kohta vihjeid TLÜ teaduskeelekeskuse võrgukodust⁴ ning kahest ettekannete põhjal valminud artiklikogumikust: „Eesti teaduskeel ja terminikorrastus“ (2011)⁵ ja „Eesti teaduskeel keelterikkas teadusmaailmas“ (2020)⁶, mis pälvis võistluse „Keeletegu 2020“ peaauhinna⁷. Neisse süvenedes saab ka teada, kuidas emakeelne teadus tugevdab igäihe enesetaju ja meie ühist rahvusetaju. Tere tulemast!

⁴ Vt <https://teaduskeelekeskus.weebly.com/>.

⁵ Vt <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/45854>.

⁶ Vt <https://www.tlu.ee/pood/home/321-eesti-teaduskeel-keelterikkas-teadusmaailmas.html>.

⁷ Vt <https://www.sirp.ee/eesti-teaduskeel-uleilmse-teadmusrikkuse-osa/>.